

From Apprenticeship to Activism for Nationalizing the Oil Industry: Lost Voices in the Noise of Oil Nationalization

Robabe Motaghedi*

Abstract

Trainees of technical schools, who were the first academic students of the oil industry, because they had experienced the enthusiasm of youth and the humiliation of European professors of the oil company at the same time, thought that with the nationalization of oil, the times would be kinder to them, who were the first groups of Iranian oil experts. They came to the fore in the protests against oil nationalization and marked the most eventful days of the battle with the oil company and the military government of Khuzestan. However, after the nationalization of oil, they were seen even less than the oil industry workers, and their voices were silenced like thunder and lightning. In historical narratives, the role of experienced workers and labor unions is highlighted, and the role of trainees and students is not sufficiently addressed. This article looks at trainees as subordinates and marginalized in this event. Addressing the role of trainees as a less studied group in the history of oil nationalization - The careful use of archival documents as a tool for documenting claims and strengthening the credibility of the research, as well as the multidimensional approach of the article in examining the motivations, methods and consequences of the topic under discussion, are the characteristics of this research.

Keywords: Oil nationalization, oil industry trainees, subordinates, history of work, history from below.

* Assistant Professor of Documentation Research Institute, National Documentation and Library Organization of Iran, Tehran, Iran, R-motaghedi@nlai.ir

Date received: 08/01/2025, Date of acceptance: 17/05/2025

Introduction

Many articles and books have addressed the issue of oil nationalization, but no independent work or research that has addressed this issue to any extent was observed about the trainees of the Anglo-Iranian Oil Company and the students of the technical school and their role in the oil nationalization strikes. The book *Machineries of Oil: An Infrastructural History of BP in Iran*, written by Katayoun Shafiei, deals with the historical analysis of the impact of the British Petroleum Company (BP) on the development of infrastructure in Iran. In the book *Machineries of Oil*, the issue of trainees and technical schools is examined as part of the oil company's efforts to create a specialized workforce in the Iranian oil industry. In a part of the book, it deals with the relationship between technical education, local labor, and industrial policies in different periods. Also, Matin Biglari in the article *The 1951 Oil Strike in Iran: Student–Worker Solidarity Against Colonial Capitalism*. It has addressed the impact of students and workers in the oil nationalization movement, which can be seen as a background for the present study. In the book *"Oil and Life"* written by Robabeh Motsebi, there is also a section on the subject of education and technical schools of the Anglo-Iranian Oil Company, which, although it is not related to the years discussed in this study, can be an introduction to this study.

Materials & methods

The method used in this study is the documentary and library method. Although the use of archival documents has its difficulties and complexities; but the results of this effort justify the value of the hard work. In this article, an attempt is made to have a new and documentary-based look at the issue of labor protests and the role of the subordinates at the same time as the nationalization of oil.

Structurally, the article deals with the role of trainees in strikes during the nationalization of oil, the reasons for their joining the protesters, their role in continuing the strikes and cooperating with other strike groups, the reaction of the oil company and the government with the help of security forces to the strikes, and then the dismissal of protesting trainees and the fate of the dismissed trainees after the nationalization of oil will be discussed.

Discussion& Result

The present article examines the role of trainees in the oil industry during the nationalization of Iran's oil industry with a new approach and shows that trainees, as an

important social group, although they started the strike with union protests, quickly joined the ranks of supporters of the oil nationalization movement and played an active role in this historical event. The main motivations for the trainees' protest included dissatisfaction with working conditions, discrimination, lack of equal opportunities, and ultimately the desire to participate in a national movement. The trainees, along with workers and other social groups, became a united and powerful force against the oil company. The oil industry trainees were not simply a trained workforce, but rather, as informed and demanding citizens, they played an important role in the formation and continuation of the protests. The trainees' protests directly affected the process of nationalization of the oil industry and helped strengthen the nationalization movement. Despite their important role in the victory of the movement, the trainees were marginalized after the nationalization of oil and their demands were not fully met.

This research shows that the trainees, as a young, educated and informed force, played an important but lesser-known role as a driving force in this movement and, despite repression and dismissal, they adhered to their goals. These events helped to increase public awareness of workers' rights and the importance of their role in society. The trainees' protests, along with other protests, also weakened the position of the oil company and helped the nationalization of the oil industry. In the end, although some of the trainees' demands were met, many of them were fired from their jobs and deprived of further education. This article sheds light on a group of marginalized people, the history of oil nationalization has attempted to show that the burden of strikes and protests fell on those who did not benefit from it or were even offended after the nationalization of oil.

Conclusion

This study shows that the trainees of the Anglo-Iranian Oil Company were not only victims, but also active actors in the process of nationalization of the oil industry. Their protests demonstrated the political awareness and union demands of this group of Iranian youth. This study also highlights the importance of education and training of human resources in social and political developments. Considering these findings, it can be concluded that the role of trainees in this historical event was as important as the role of other social groups.

Student and trainee movements have played a very important role in social and political developments. Research in this field helps us to gain a deeper understanding of the motivations, methods, and consequences of these movements. Given the importance

of this issue, it is expected that more research will be conducted in this field in the future.

Bibliography

- Alam, Mohammadreza&kashani, Sakineh(2018), Causes of Strike of the Oil Workers in Khuzestan (1329-1330). Biannual Research Journal of Iran Local Histories, NO11.
- Alam. Mustafa(1377), Oil, Power, and Principles: The Nationalization of Iranian Oil and Its Consequences. Tehran: Chapakhsh Publications. [In Persian]
- Bayat, Kaveh& Tafreshi, Majid(1991), Memories of a bygone era, Tehran: Ferdows Publications. [In Persian]
- Cronin, Stephanie(2004),Reza Shah and the Formation of Modern Iran: State and Society in the Time of Reza Shah.Translator: Morteza Saqibfar. Tehrān: Jami Publications. [In Persian]
- Fateh, Mustafa(1334), Fifty Years of Iranian Oil. Tehrān: Kavosh Publications. [In Persian]
- Floor, Willem (1992). Labour Unions, Law, and Conditions in Iran (1900-1941). Translated by Abu IQāsemSerī .Tehrān: Tus. [In Persian]
- Golestan, Ebrahim(2019), "In the Technical School of the Oil Company" (Nama Mardom Newspaper, April 16, 1947) Abadan Nameh, Spring 2019. No. 4.
- Khodrizadeh, Ali Akbar.(2003), Strike and rebellion of oil company workers in Khuzestan (March 1940 to May 1951). Quarterly Journal of Contemporary Iranian History , No. 26
- Movahed, Mohammad Ali(1378), Oil Disturbed Sleep, Tehran: Karnameh Publications. [In Persian]
- Mozakerat-e Majles Shoray-e Melli, Doure 1. No 78.
- Rooznameh Azar, 1330/01/11. No 225, P1.
- Rooznameh Bakhtar, 1330/01/08. No 484, P4
- Rouhani, Fouad(1352),The history of the nationalization of the Iranian oil industry. Tehran: Pocket Books Joint Stock Company. [In Persian]
- Saberi, Shaide& Soleimani Dehkordi, Karim (1401), The Oil Crisis: A Review of Public Reactions in the Context of the National Movement, Tehran: Negarestan Andisheh Publications. [In Persian]
- Shakeri (Zand), Khosrow(1986), Historical documents of the socialist labor movement, The career of Mossadegh and the Tudeh Party. Soltanzadeh Labor Research Institute Publications. [In Persian]
- Tarafi, Abbas(1375), Iranian Oil Industry Managers (Volume 3). Ahvaz: MardomakPublications. [In Persian]
- Yousefi Eshkouri, Hassan(1376), In the Struggle for Freedom: A Journey Through the Life, Works, and Thoughts of Engineer Mehdi Bazargan, Tehran: Qalam Publications. [In Persian]
- ‘The Strike in the AIOC Oil Concession Area’, 17 May 1951, p. 1, despatch 835, box 5498, RG 59, The National Archives of the United States, College Park, MD (NARA).
- ATABAKI, Touraj:“Abadan in Fire and Blood” The Role of the Crowd in the History of the Nationalization of the Iranian Oil Industry.(un published)

329 Abstract

- Biglari, M. (2022). Making Oil Men: Expertise, Discipline and Subjectivity in the Anglo-Iranian Oil Company's Training Schemes. In N. Fuccaro, & M. Limbert (Eds.), *Life Worlds of Middle Eastern Oil: Histories and Ethnographies of Black Gold* (pp. 221-248). Edinburgh University Press.
- Bipan Chandra [and others]. India's struggle for independence, 1857-1947, New Delhi, India ; New York, N.Y. : Penguin Books, 1989.
- Katayoun Shafiee, *Machineries of Oil: An Infrastructural History of BP in Iran* (Cambridge, MA: The MIT Press, 2018)
- Kaveh Ehsani, 'The Social History of Labor in the Iranian Oil Industry: The Built Environment and the Making of the Industrial Working Class (1908-1941)' (PhD Dissertation, 2015);
- Lockhart, Laurenc: 1938, *The Record of the ANGLO- IRANIAN OIL CO., LTD. Vol. 1 (1901-1918)* Britannic House, Londone, E.C.2
- Rasmus Elling, 'On Lines and Fences: Labour, Community and Violence in an Oil City', in *Urban Violence in the Middle East: Changing Cityscapes in the Transition from Empire to Nation State*, ed. U. Freitag et al. (New York: Berghahn Books, 2015), 197–221;
- The Role of the Crowd in the History of the Nationalisation of the Iranian Oil Industry.(un published)
- Touraj Atabaki, 'From 'Amaleh (Labor) to Kargar (Worker): Recruitment, Work Discipline and Making of the Working Class in the Persian/Iranian Oil Industry', *International Labor and Working-Class History* 84 (2013): 159–75;
- British Petroleum Company Archives: BP, ARC 78726, 17 April 1907
- British Petroleum Company Archives: BP, ARC 78726, 9 April 1907
- British Petroleum Company Archives: BP, ARC 71148, 23 April 1951.
- British Petroleum Company Archives: BP, ARC 211627, Relation with The Iran 1947-1952
- British Foreign Office Archives: FO 248. 1524 (1951 KHUZESTAN R)
- Sāzmān-e Asnādva Ketābkāneh-e Mellī-ye Iran (Ārshīv-e Mellī). document number: 5875-293
- Sāzmān-e Asnādva Ketābkāneh-e Mellī-ye Iran (Ārshīv-e Mellī). document number: 293005875
- Sāzmān-e Asnādva Ketābkāneh-e Mellī-ye Iran (Ārshīv-e Mellī). document number :240000820
- Sāzmān-e Asnādva Ketābkāneh-e Mellī-ye Iran (Ārshīv-e Mellī). document number:2400108473
- Sāzmān-e Asnādva Ketābkāneh-e Mellī-ye Iran (Ārshīv-e Mellī). document number: 240014428
- Sāzmān-e Asnādva Ketābkāneh-e Mellī-ye Iran (Ārshīv-e Mellī). document number :24108473
- Sāzmān-e Asnādva Ketābkāneh-e Mellī-ye Iran (Ārshīv-e Mellī). document number:293005875

از کارآموزی تا کنشگری برای ملی سازی صنعت نفت: صداهای گمشده در هیاهوی ملی شدن نفت

ربابه معتقدی*

چکیده

کارآموزان آموزشگاه‌های فنی که نخستین هنرجویان آکادمیک صنعت نفت بودند، از آنجا که شور جوانی را با رنج تحقیر استادان اروپایی شرکت نفت همزمان تجربه کرده بودند گمان داشتند با ملی شدن نفت، زمانه با آنان که اولین گروه‌های متخصص ایرانی نفت بودند، شایسته‌تر خواهد ساخت. در کشاکش اعتراضات ملی شدن نفت به میدان آمدند و حادثه خیزترین روزهای نبرد با شرکت نفت و حکومت نظامی خوزستان را رقم زدند. اما پس از ملی شدن نفت حتی به مراتب کمتر از کارگران صنعت نفت دیده شدند و هم‌چون رعد و برق صدایشان خاموش شد. در روایت‌های تاریخی نقش کارگران باتجربه و اتحادیه‌های کارگری پررنگ‌تر نشان داده شده و به نقش کارآموزان و دانش‌آموزان به اندازه کافی پرداخته نشده است. این مقاله به کارآموزان به عنوان فرودستان و به حاشیه‌رانندگان در این رخداد می‌نگرد. پرداختن به نقش کارآموزان به عنوان یک گروه کمتر مطالعه شده در تاریخ ملی شدن نفت - استفاده دقیق از اسناد آرشیوی بعنوان ابزار مستندسازی ادعاها و تقویت اعتبار پژوهش و همچنین رویکرد چند بعدی مقاله در بررسی انگیزه‌ها، روش‌ها و پیامدهای موضوع مورد بحث از ویژگی‌های این پژوهش است.

کلیدواژه‌ها: ملی شدن نفت، کارآموزان صنعت نفت، فرودستان، تاریخ کار، تاریخ از پایین.

* استادیار پژوهشکده اسناد، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران، R-motaghedi@nlai.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۹، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۲۷

۱. مقدمه

پژوهش پیش رو با استفاده از اسناد آرشیوی، نقش کارآموزان شرکت نفت انگلیس و ایران را در اعتراضات منجر به ملی شدن صنعت نفت ایران مورد بررسی قرار داده است. همچنین با تمرکز بر انگیزه‌ها، روش‌ها و پیامدهای این اعتراضات، نشان می‌دهد که کارآموزان به عنوان یک نیروی جوان و تحصیل کرده، نقش مهمی در شکل‌گیری و تداوم این جنبش داشته‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که نارضایتی از شرایط کاری، تبعیض و عدم فرصت‌های برابر، از جمله عوامل اصلی انگیزشی برای اعتراض کارآموزان بوده و همچنین اعتراضات کارآموزان به پیشبرد جنبش ملی شدن نفت کمک کرده است؛ اگرچه پس از ملی شدن نفت کارآموزان به پاسخ مطلوب در حل مشکلات صنفی و خواسته‌های برحق خود نرسیدند.

پیشینه تحقیق: مقاله‌ها و کتاب‌های زیادی به موضوع ملی شدن نفت پرداخته‌اند اما درباره کارآموزان شرکت نفت انگلیس و ایران و دانشجویان دانشکده فنی و نقش آنان در اعتصابات ملی شدن نفت هیچ اثر مستقل یا پژوهشی که تا حدودی به این موضوع پرداخته باشد مشاهده نشد. کتاب *Machineries of Oil: An Infrastructural History of BP in Iran* نوشته کتیون شفیعی، به تحلیل تاریخی تأثیر شرکت بریتیش پترولیوم (BP) بر توسعه زیرساخت‌ها در ایران می‌پردازد. در کتاب *Machineries of Oil* موضوع کارآموزان و مدارس فنی به عنوان بخشی از تلاش‌های شرکت نفت برای ایجاد نیروی کار متخصص در صنعت نفت ایران مورد بررسی قرار گرفته است. در بخشی از کتاب به رابطه میان آموزش فنی، نیروی کار محلی، و سیاست‌های صنعتی در دوره‌های مختلف می‌پردازد. همچنین متین بیگلری در مقاله *The Oil Strike in Iran: 1951 Student-Worker Solidarity Against Colonial Capitalism* به تأثیر دانشجویان و کارگران در جنبش ملی شدن نفت پرداخته است که می‌تواند بعنوان زمینه‌ای برای پژوهش حاضر دیده شود. در کتاب "نفت و زندگی" نوشته ربابه معتقدی نیز بخشی به موضوع آموزش و مدارس فنی شرکت نفت انگلیس و ایران پرداخته شده است که اگر چه مربوط به سالهای مورد بحث این پژوهش نیست اما می‌تواند مقدمه‌ای بر این مطالعه باشد.

منابع مورد استفاده در این پژوهش بیشتر اسناد آرشیوی شامل اسناد موزه و کتابخانه مجلس شورای اسلامی، اسناد آرشیو ملی ایران، اسناد وزارت امور خارجه بریتانیا و اسناد بریتیش پترولیوم بوده است. اگر چه استفاده از اسناد آرشیوی سختی‌ها و پیچیدگی‌های خود را دارد؛ اما نتایج حاصل از این تلاش ارزش کاری سخت را بخوبی توجیه می‌کند. همانطور که زکریا بنیامین در مقالات خود مصرانه پیگیر ارتباط منابع آرشیوی با تاریخ‌نگاری ست و می‌کوشد تا

از کارآموزی تا کنشگری برای ملی سازی صنعت نفت... (ربابه معتقدی) ۳۳۳

ثابت کند فصل آن فرارسیده است که با استفاده از اطلاعات موجود در آرشیو در مسیر نگارش تاریخ از بالا مداخله کنیم. (4: Stolte, 2016) و مقهور حافظه جمعی نباشیم که به نفع شکل دهی هویت ملت و جامعه از حفظ بسیاری خاطرات چشم پوشی می کند. (Zachariah, 2019: XIII) در این مقاله نیز تلاش می شود تا نگاهی تازه و مبتنی بر اسناد به موضوع اعتراضات کارگری و نقش فرودستان همزمان با ملی شدن نفت داشته باشیم.

مقاله به لحاظ ساختاری به نقش کارآموزان در اعتصابات در هنگامه ملی شدن نفت، دلایل پیوستن آنان به معترضین، نقش آنها در تداوم اعتصابات و همکاری با سایر گروه های اعتصابی، واکنش شرکت نفت و دولت به مدد نیروهای امنیتی به اعتصابات می پردازد و پس از آن به اخراج کارآموزان معترض و سرنوشت کارآموزان اخراجی پس از ملی شدن نفت پرداخته خواهد شد.

۲. تاریخچه مدارس فنی

مدارس فنی و صنعتی در ایران عمر طولانی ندارند. پس از مشروطه برای اولین بار مدرسه صنعتی آلمان برای آموزش حرفه ای ۴۰ هنرجو آغاز به کار کرد که با جنگ جهانی به تعطیلی کشیده شد. (اسماعیلی ۱۳۹۸: ۶۵)

پس از جنگ جهانی اول در سال ۱۳۰۴ش موسسات آموزشی متوسطه و عالی در ایران شامل دارالمعلمین، مدرسه ی پزشکی، مدرسه ی فنی، مدرسه تجارت، مدرسه داروسازی، مدرسه حقوق، مدرسه کشاورزی، مدرسه دندان پزشکی و مدرسه ی علوم سیاسی می شد. (کرونین، ۱۳۸۷: ۱۸۹-۱۹۰) مدرسه صنعتی دولتی نیز در سال ۱۳۰۵ برای تربیت کارآموزان نوجوانی که در رشته های فنی مشتاق آموختن بودند؛ افتتاح شد. (ساکما: ۱۳۳۶۰: ۲۹۷۰) در این ایام دولت ایران که ادعای گام نهادن به دوره مدرن و صنعتی داشت، طبق ماده ۱۲ قرارداد داری، از شرکت نفت انگلیس و ایران مصرانه می خواست تا از نیروی انسانی ایرانی بهره بگیرد. مجلس شورای ملی نیز در این اصرار با دولت همراه بود. (BP: 78726- 9 April 1907) در صنعت نوپای نفت جمعیتی از کارگران هندی- ترک عثمانی و چینی و مهندسان اروپایی به استخدام شرکت نفت انگلیس و ایران درآمده بودند. این کارگران ماهر در رشته های مختلفی تخصص داشتند. (Lockhart, 1938, Vol1, 172) حال اگر کارگر ایرانی باید جایگزین این نیروی کار خارجی می شد، بی تردید لازمه اش تربیت و آموزش تخصص به کارگران ساده ایرانی بود.

۳. مدارس فنی شرکت نفت انگلیس و ایران

پس از چانه زنی بسیار شرکت نفت در سال ۱۳۰۵ با تاسیس مدرسه فنی نفت و آموزش کارآموزانی برای استخدام در سالهای آینده موافقت کرد. یک دلیل این تصمیم می‌توانست کنترل بیشتر کارگران بومی - با همکاری نظام سلطه حکومت وقت - بوده باشد (Ferrier, Appendix 10.1, p. 695) و علت دیگر احتمالاً کاهش هزینه‌های شرکت نفت بود. زیرا دستمزد کارگران ایرانی نسبت به کارگران خارجی بسیار کمتر بود. (ماکما: ۰۰۰۱۲-۱۴۸۴۷-۴۲) البته این آموزش تدریجی و طولانی و «تحصیل توأم با کار» بود. در گزارش سالانه شرکت نفت در ۱۳۰۷/۱۹۲۸، تعداد کارگران خارجی ۴۶۳۱ و کارگران ایرانی ۲۳۱۱۷ نفر نوشته شده بود. (آرشیو ملی: ۲۴۰۰۵۷۷۷۳) سال‌ها بود که شرکت نفت با وجود اعتراض حکومت ایران به استخدام کارگران و مهندسان خارجی ادامه می‌داد، چون کارگران ایرانی تخصص و مهارت کافی برای اداره صنعت نفت نداشتند. در قرارداد ۱۳۱۲ نفتی این مورد تصریح شد و شرکت نفت ملزم به پرداخت هزینه تحصیل و تربیت کارآموزان صنعت نفت در داخل و خارج از ایران شد. (لسانی، ۲۶۸)

شرکت نفت با اکره پذیرفت تا امکانات آموزشی به کارآموزان ایرانی ارائه کند تا به تدریج مهارت لازم را بیابد (Elling 2015: 22) و بتواند جایگزین کارگران خارجی متخصص باشند. تحصیل در مدرسه فنی شرکت نفت خوزستان، به دلیل تامین شغل در آینده و نیز به علت برخورداری از کمک هزینه در حین اشتغال به تحصیل برای ساکنان مناطق نفتی بسیار جذاب شده بود. (Ehsani, 2015: 278) تا جایی که در سال ۱۳۱۵ دانش آموزان پایه ششم آبادان بجای ورود به دبیرستان‌های متوسطه وزارت معارف، ترجیح می‌دادند در آموزشگاه‌ها و مدارس فنی شرکت نفت به تحصیل ادامه دهند و مدارس متوسطه آبادان از رونق افتاده بودند. در این سال تعداد ۶۹۱ دانش آموز ایرانی در کلاس‌های فنی صنعت نفت در خوزستان و تعدادی در انگلستان مشغول به تحصیل همراه با دریافت کمک هزینه بودند. (آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۰۰۴۶۷۹)

در سال ۱۹۳۵ - ۱۳۱۶ فقط هشت درصد از کل کارگران شرکت سواد خواندن و نوشتن را داشتند. در سال ۱۹۴۸ - ۱۳۲۷ این تناسب ترقی کرده و چهارده درصد کارگران باسواد شده بودند و در زمان خلع ید بیش از بیست و پنج درصد آن‌ها سواد داشتند. طبق مقررات قانون کار شرکت کلاس‌های اکابر در همه مراکز عملیات خود ایجاد کرده بود و سعی می‌شد که کارگران خواندن و نوشتن را بیاموزند. کارگران استقبال شایانی از این کلاس‌ها کرده و در

از کارآموزی تا کنشگری برای ملی سازی صنعت نفت... (ربابه معتقدی) ۳۳۵

هنگام خلع ید نزدیک به پنج هزار نفر کارگر در کلاس‌های مزبور درس می‌خواندند و طبق برآوردی که شده بود عدد کارکنان باسواد شرکت از چهل درصد در سال ۱۹۵۵-۱۳۳۴ش باید به هفتاد و پنج درصد در سال ۱۹۶۵ - ۱۳۴۴ش می‌رسید. (فاتح، ۱۳۳۴: ۴۴۲)

کارآموزان مدارس فنی شرکت نفت نوجوانانی بودند که اغلب از سال ششم ابتدایی وارد مدرسه شده و به تحصیل توأم با کار می‌پرداختند. و در نهایت مدرک دوره‌های تخصصی معادل دیپلم متوسطه را دریافت کرده و به کار در شرکت نفت می‌پرداختند. (روحانی، ۱۳۵۲: ۵۱۱) متخصصان و کارگران ماهر که در آموزشگاه‌های شبانه‌روزی شرکت درس می‌خواندند باید می‌توانستند پس از خاتمه تحصیل و دوره کارورزی، در مشاغل تخصصی پالایشگاه مشغول به کار شوند. اما شرایط تحصیل و کار برای کارآموزان مدارس فنی چندان رضایت بخش نبود. (Shafiee, 2018: 120-145) اعتراضات بسیاری به چگونگی تدریس، تنوع مباحث درسی و امکانات زندگی در خوابگاه‌های دانش‌آموزی داشتند شرایط آب و هوا و اجتماعی خوزستان در مقایسه با شرایط حاکم بر دیگر نقاط کشور چندان دل‌چسب نبود و تطبیق بانظم و انضباط فعالیت و اشتغال صنعتی سخت و دشوار بود (طرفی، ۱۳۷۵: ۱۷۹) که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد.

از جمله اعتراضات به برنامه‌ها و مواد درسی مدرسه‌های فنی شرکت نفت بود. برنامه مدارس ابتدایی و متوسطه‌ای ایرانی بر اساس الگوی آموزشی فرانسه و توسط شورای معارف تهیه شده بود. (دیگار، هورکاد ۱۳۷۷: ۱۰۶) اما شرکت نفت برنامه ریزی خودش را برای مدارس فنی داشت. این برنامه‌ها خروجی قابل قبولی نداشت و بارها از سوی دولت ایران نیز مورد اعتراض قرار گرفته بود. پاسخ شرکت نفت اما مبهم و نامعلوم بود:

طرح کارآموزی ای که اجرای آن را شرکت در عهده گرفته است نام معینی ندارد و جزئیات آن با عنوان‌هایی که از طرف وزارت خانه قلمداد شده تطبیق نمی‌کند... دانش پایه‌ای در کار نیست بلکه نوآموزان بر حسب طول مدت خدمت و لیاقت طبقه بندی می‌شوند و منظور از این طرح آن است که جوانان یک دوره کارآموزی بطور مقتضی فرا گیرند... (ساکما: ۲۴۰۰۰۹۱۲)

یوسف افتخاری نیز بر بی پایه و نمایشی برنامه بودن کلاس‌های کارآموزی و اتلاف وقت کارآموزان در سالهای پیش از جنگ جهانی دوم اصرار دارد: «تریشاپ (Work Shop training) یا مدرسه فنی که مجله‌هایسالیانه کمپانی نفت با تعریف و توصیف زایدالوصف عکس کارآموزان و کارگاه آن را گراور کرده و منتشر می‌نمودند در واقع مدرسه فنی نبوده و بلکه یک شعبه

ذخیره‌ای از کارگران بود که از طرف شرکت تاسیس شده و هر شعبه‌ای که به کارگر موقتی محتاج می‌شد بدون این که از خارج کارگر جدید استخدام کند از تریشاپ عده‌ای از کارگران را بطور موقت به آن قسمت فرستاده پس از خاتمه کار آنجا کارگران به تریشاپ بر می‌گشتند. شرکت نفت علاوه بر استفاده کار از این عده استفاده تبلیغاتی نیز کرده در انتظار مردم این اردوهای ذخیره را مدرسه فنی جلوه گر می‌ساختند. (افتخاری، ۱۳۷۰: ۱۲۴)

۴. آگاهی سیاسی و خواسته‌های صنفی کارآموزان (پیش درآمد مداخله در جریان ملی شدن نفت)

کارآموزان صنعت نفت که از گوشه و کنار ایران به امید زندگی و آینده‌ای بهتر و شغلی مناسب به آبادان آمده بودند؛ هر روز از سوی مسئولین آموزشگاه مورد توهین و تحقیر قرار گرفته و با آنان با مقررات خشک و غیر انسانی برخورد می‌شد. با الهام از مبارزات و اعتراضات کارگران صنعت نفت به این نتیجه رسیدند که باید دست به اعتراض جمعی در مقابل شرکت نفت زده و اصرار بر احقاق حقوق و الزام مسئولین بر انجام تعهدات خود داشته باشند. (آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۱۰۸۴۷۳) از طریق سخنرانی‌ها و انتشار بیانیه‌ها، آگاهی در مورد بی‌عدالتی‌های حاکمیت شرکت نفت و اهمیت خودگردانی را گسترش دادند. آنان در روزهای پایانی سال ۱۳۲۹ نامه‌های اعتراض امیز خود را به مدیران آموزشگاه تحویل دادند و از آغاز فروردین سال ۱۳۳۰ دست به تحصن و اعتصاب زدند. اگرچه در گپرو دار ملی شدن نفت و در طول سال‌های ۱۳۲۹ تا ۱۳۳۲ که کودتای علیه دولت مصدق شکل گرفت نتوانستند به موقعیتی با ثبات تر از پیش دست یابند. همانطور که شرکت نفت و انگلستان در نظر داشتند؛ اعتصاب جنوب همه توجه را بخود معطوف کرد. با کاهش دستمزدها و فشار بر کارآموزان، آنان را وادار به اعتصاب کرده بود. دولت برای حفظ آرامش ناچار به مقابله با اعتصابگران بود. جبهه ملی تکلیفش با دولت و مجلس و کارگران ناروشن بود. انگلستان بهانه‌ای برای اعزام قوای نظامی به خلیج فارس داشت و از همه مهم‌تر بی‌کفایتی دولت در اداره کردن صنعت نفت به چشم می‌آمد. (شاکری، ۱۹۸۶: ۲۶۶)

کارآموزان آبادان روز یکشنبه ۱۳۲۹/۱۲/۲۷ یعنی دو روز پیش از اعلام تصویب قانون ملی شدن نفت درخواست‌های خود را به روسای شرکت نفت اطلاع داده بودند. آنها همچنین اعلام کرده بودند که چنانچه شرکت نفت با خواسته‌های آنان موافقت نکند از سوم فروردین ۱۳۳۰ دست به اعتصاب خواهند زد. شرکت نفت انگلیس و ایران به مطالبات آنان پاسخی نداد

از کارآموزی تا کنشگری برای ملی سازی صنعت نفت... (ربابه معتقدی) ۳۳۷

و اعتصاب آنان طبق برنامه اعلام شده آغاز شد. یک روز پس از آن یعنی روز چهارم فرودین ۱۳۳۰ کارگران صنعت نفت _بخاطر کاهش دستمزدها توسط شرکت نفت انگلیس و ایران_ در تمام خوزستان دست به اعتصاب زدند. اعتصابی همراه با زد و خورد و تلفات جانی و در پی آن اعلان حکومت نظامی در آبادان و خوزستان. (موحد، ۱۳۷۸؛ ج ۲: ۱۵۲) کارآموزان با بلندگویی در محوطه آموزشگاه شبانه‌روزی سخنرانی‌هایی مهیج ایراد کرده و خواسته‌های خود را اعلام می‌کردند. (آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۱۰۸۴۷۳) آن‌ها می‌خواستند از سرویس رفت‌وآمد برخوردار باشند و نحوه محاسبه نمره قبولی پایان سال اصلاح شود. (FO 248. 1524:1951 Khuzestan) قطعنامه‌ای که در این روز صادر شد چنین بود:

۱. شرکت نفت باید کارآموزان را در زیر نظر استادان مجرب به کارآموزی وادارد و از به‌کار گماردن کارآموزان در زیر دست اشخاص بی اطلاع خودداری کند.

۲. محصلینی که معدل نمرات امتحان نهائی آنها از حد نصاب (۳۰) کمتر است بایستی حق داشته باشند یکسال دیگر به تحصیل در آموزشگاه ادامه دهند. آموزشگاه بهیچ عنوان حق ندارد آنها را از تحصیل محروم کند.

۳. تمام کارآموزان پس از دیدن سال دوم تحصیل چه تجدید و چه مردود بایستی بلااستثناء کارمند شوند و از تمام مزایای کارمندی برخوردار شوند و کارآموزانی که در کلاسهای پائین‌تر مشغول تحصیل هستند باید از تمام مزایای قبلی (پروانه کارمندی استفاده از استخر و باشگاه و غیره) کاملاً برخوردار شوند.

۴. تمام کارآموزان علاوه بر تحصیل در آموزشگاه مایلند از کلاسهای شبانه فرهنگی نیز استفاده کنند و مدارک رسمی تحصیلی را بدست آورند آموزشگاه در صورت لزوم بایستی مدارک تحصیلی آنها را که اکنون در اختیار دارد بدون هیچ عذری در اختیار بگذارد.

۵. وسایل آمد و رفت آموزشگاه که فعلاً ماشین‌هایی ست به نام تریلی باید به زودی عوض شده و بجای آنها مانند سابق اتوبوس در اختیار کارآموزان بگذارند

۶. رفتار دبیران در کلاسهای درس باید بطور کلی عوض شده و شخصیت فردی هر کارآموز مراعات شود.

۷. تشکیل انجمن دانش‌آموزان آموزشگاه‌فنی باید هر چه زودتر عملی شود چنانچه آموزشگاه با این امر موافقت نکند، ما خود انتخابات را شروع خواهیم کرد. ما

دانش‌آموزان می‌خواهیم شرایط دشوار و توهین‌آمیز کنونی که شرکت سودجوی نفت بوجود آورده است؛ خاتمه دهیم و با تمام نیرو تا پیروزی کامل مجاهدت خواهیم کرد. زنده باد همکاری برادرانه دانش‌جویان و دانش‌آموزان. (آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۱۰۸۴۷۳)

در ابتدا درخواست‌های کارآموزان ساده و صنفی بود. آنها می‌خواستند شرکت نفت را بر سر تعهدات پیشین خود بازآورند و امنیت شغلی و احترام داشته باشند. مسئولین آموزشگاه ابتدا با نصایح پدرانه و وعده و وعید تلاش کردند تا دانش‌آموزان را از ادامه اعتصاب منصرف کنند. سپس با به‌میدان آوردن نیروی شهربانی و سخنرانی آکنده از تهدید رئیس شهربانی برای کارآموزان کوشیدند تا با ارباب و ترس آنان را آرام کنند. کارآموزان که متوجه برنامه مداخله پلیس و مخاطرات آن در شکستن اعتصاب شده بودند، به حقوق خود آگاه بودند و اعلام کردند که موضوع اعتصاب صنفی ست و ربطی به شهربانی و پلیس ندارد:

اعتصاب ما دو طرف بیشتر ندارد یکی ما کارآموزان و دیگری شرکت نفت است. شهربانی بهیچ وجه حق دخالت در این اعتصاب مشروع و قانونی را ندارد ما از هم اکنون اعلام می‌داریم که دخالت شهربانی به هر ترتیب که باشد فقط و فقط به نفع شرکت نفت تمام می‌شود. (آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۱۰۸۴۷۳)

دو روز پس از آن، هنگامی که نیروی نظامی کوشید تا با مداخله و تهدید کارآموزان را به کار و کلاس برگرداند، اعتراض بیشتر بالا گرفت و کارآموزان به حضور نظامیان در مدرسه و آموزشگاه معترض شدند. نیروی نظامی پلیس ساختمان شبانه‌روزی کارآموزان را محاصره کرد و مانع ورود ایشان به محوطه هاستل شد. با توجه به شروع اعتصابات در بقیه شهرهای خوزستان و احتمال مداخله نظامی انگلستان به بهانه حفظ جان اتباع خود در آشفتگی آبادان، به موجب تصویب مجلس در تاریخ ۱۳۳۰/۰۵/۰۱ در خوزستان حکومت نظامی اعلام شد. (موحد، ۱۳۷۸؛ ج ۲: ۱۶۵ و ۱۵۲) و هیئتی برای مذاکره با کارگران و کارآموزان و اصلاح اوضاع به آبادان اعزام شد.

فرماندار آبادان و رئیس شهربانی با نمایندگان کارآموزان و شرکت نفت جلسه‌ای تشکیل دادند و پس از گفتگوی بسیار، شش خواسته از هفت خواسته کارآموزان را پذیرفتند و قول دادند که مورد هفتم را به شور و مشورت گذاشته و نتیجه را بزودی اعلام کنند. اما نظر مقامات محلی ناگهان تغییر کرد و با تمام مطالبات کارآموزان مخالفت کردند. صبح روز چهارشنبه هفتم فرودین کارآموزان میتینگ خود را در محوطه آموزشگاه فنی با حضور دانش‌جویان برگزار کردند. سربازان ساختمان آموزشگاه را محاصره کردند و مانع ورود کارآموزان شدند. کارآموزان به در

از کارآموزی تا کنشگری برای ملی سازی صنعت نفت... (ربابه معتقدی) ۳۳۹

ورودی آموزشگاه حمله کردند و صف سربازان مسلح را شکافتند، وارد آموزشگاه شدند و میتینگ را با هیجان و شکوه برگزار کردند. (آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۱۰۸۴۷۳) کارآموزان تظاهرات گسترده، تحریم و کمپین‌های نافرمانی مدنی را برای فشار بر شرکت استعماری نفت سازماندهی کردند. آنها افکار عمومی را بسیج کردند و از جنبش ملی نفت حمایت کردند. کارگران ابتدا با دانشجویان با یک شعار مشترک متحد شدند: "مرگ بر بریتانیا" دانشجویان میزبان بسیاری از کارگران در جلسات بزرگ روزانه در خوابگاه‌های دانشجویی بودند که به سایتی کلیدی برای هماهنگی اعتصاب تبدیل شد. ترسی که در میان مقامات از این که فضاهای دانشجویی - مانند مؤسسه فنی و خوابگاه‌ها - «مرکز اعتصاب» باشند، چنان بود که ارتش آنها را محاصره کرد و حتی از رسیدن غذا به داخل آنها جلوگیری کرد. (Biglari, 2023: 225) روزنامه باختر امروز در کنار خبر اعتراضات کارگران شرکت نفت در بندر معشور؛ گزارشی از اعتصاب هنرجویان دانشجویان آبادان و برقراری حکومت نظامی به دلیل دامنه دار شدن اعتراضات هنرجویان در آبادان را منتشر کرد. (روزنامه باختر امروز ۱۳۳۰/۰۱/۰۸: ۴)

تقویت گفتمان روشنفکری: کارآموزان و دانشجویان مدارس فنی به بحث‌های فکری دامن زدند و پایه‌های ایدئولوژیک جنبش ملی گرایی را تقویت کردند. بیانیه شماره ۲ سازمان دانش‌آموزان کارآموز شرکت نفت در تاریخ هشت فروردین ۱۳۳۰ اعلام کرد که «مبارزه عادلانه و شرافتمندانه دانش‌آموزان کارآموز به پیروزی کامل انجامید. آنها در این بیانیه از کارگران بندر معشور، آبادان، مسجدسلیمان و آغاجاری که هنوز در اعتصاب بودند و پشتیبان کارآموزان بودند؛ حمایت کرده و قدردان همراهی دانشجویان آموزشگاه فنی بودند که بیست و چهار ساعت گذشته را بخاطر کارآموزان در اعتصاب به سر برده بودند. در این بیانیه به روشنی مشکلات کارآموزان با مسئولین آموزشگاه و شرکت نفت انگلیس و ایران «مشکلات صنفی» خوانده شده و اظهار امیدواری کرده بودند که با مداومت به نتیجه قطعی برسند. (آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۱۰۸۴۷۳) اولیای شرکت نفت خواسته‌های کارآموزان را پذیرفتند، این پیروزی برای کارآموزان و کارگران بسیار معنادار و ارزشمند بود.

در مرحله بعدی کارآموزان همبستگی ملی را آزمودند. آنان با جنبش‌های کارگری و اعتراضات مدنی در دیگر شهرها مرتبط شدند. کارگران معترض همراه با کارآموزان به دنبال حمایت از آرمان ملی گرایی و مقابله با استبداد کارفرما در این موقعیت با هم در صحنه حضور داشتند.

گزارشات از ادامه همراهی کارآموزان با کارگران معترض در روزهای بعدی سخن می‌گوید. بسیاری از کارگران معترض به شبانه‌روزی و مدارس فنی رفتند تا با همراهی جوانان کارآموز میتینگ برگزار کنند. (آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۱۰۸۴۷۳) روزنامه‌ها در یازدهم فرودین نوشتند: «اعتصاب کارگران و کارمندان و کارآموزان نفت دنیا را تکان داده است» (روزنامه آذر: ۱۳۳۰ / ۰۱/۱۱)

تعدادی از اعتصاب کنندگان کارگر و کارآموز در هفدهم فرودین ۱۳۳۰ اعتصاب خود را شکستند، به نظر می‌رسید گفتگوهای هیأت اعزامی دولت و نمایندگان کارگران و کارآموزان به نتیجه رسیده بود (FO 248.1524:1951 Khuzestan) اما ناگهان در روز بیست و دوم فرودین گزارش محرمانه تلگرافی خبر از شورش همگانی در آبادان داد. در این هنگامه اعتراضی علیه شرکت نفت انگلیس و ایران، میان کارگران فنی پالایشگاه نفت و سربازان درگیری رخ داد. بر اساس گزارش‌های محرمانه شرکت نفت انگلیس و ایران دو نفر کشته و چند تن زخمی شدند؛ افزون بر آن هشت انگلیسی کشته و زخمی و اتومبیل‌های شرکت نفت مورد حمله مردم واقع شد (FO 248.1524:1951 Khuzestan) اما بیانیه کمیته مرکزی حزب توده ایران از کشته شدن پنج زن، هشت مرد، سه کودک و چهل زخمی در اثر حمله قوای مسلح در بندر معشور خبر داد و همچنین کشته شدن دو کارآموز، چهار کارگر و پنجاه زخمی در آبادان در همین روز را گزارش کرد. (آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۱۰۸۴۷۳)

نیروی نظامی آبادان بلا تکلیف بود که تا چه اندازه مجاز است مقابل کارآموزان و کارگران ایستادگی کند؟ فرماندار نظامی آبادان می‌خواست بداند اجازه آتش گشودن بر مردم دارد؟؟ (آرشیو ملی ایران ۵۸۷۵-۲۹۳) کارآموزان که در اقدامات مستقیم اعتراضی مانند اعتصاب و نافرمانی‌های شرکت کرده بودند با خطر دستگیری و زندان و حتی کشته شدن مواجه شدند. آموزشگاه شبانه‌روزی به محاصره نیروی نظامی درآمد، تعدادی از کارآموزان مورد ضرب و شتم قرار گرفتند، باقی کارآموزان اما در داخل آموزشگاه شبانه‌روزی مانده و به تحصن و اعتصاب ادامه دادند. اگرچه این محاصره و اعتصاب طولی نکشید و با حمله نیروی انتظامی به شبانه‌روزی در ۲۲ فرودین ۱۳۳۰ تعدادی از کارآموزان دستگیر و بقیه از اقامتگاه شبانه‌روزی بیرون رانده شدند. (Shafiee, 2018: 180-200) روزهای بعد همچنان اعتصاب ادامه داشت. سرلشگر بقائی و سرتیپ کمال و نمایندگان اعزامی از تهران در آموزشگاه شبانه‌روزی و در میان اعتصاب کنندگان حاضر بوده و با نمایندگان معترضین گفتگو کردند. پس از مذاکرات بی‌نتیجه،

از کارآموزی تا کنشگری برای ملی سازی صنعت نفت... (ربابه معتقدی) ۳۴۱

تعدادی از کارگران و کارآموزان به عنوان محرکین و آشوبگران دستگیر شدند. (آرشیو ملی ایران: ۲۹۳۰۰۵۸۷۵)

ادامه مذاکرات در کمیسیون حل اختلاف با روسای شرکت نفت نیز بی نتیجه بود زیرا شرکت نفت حاضر به قبول خواسته های کارآموزان و کارگران درباره پرداخت حداقل دستمزد و سهمیه آرد و نان نشد. ظهر چهارشنبه کارآموزان شعار می دادند و آزادی سه همکلاسی زندانی خود را می خواستند. فرماندار نظامی اخطار کرد که متفرق شوند و البته با خواسته آنها موافقت نکرد و بدین ترتیب تظاهرات تمام روز ادامه داشت. کارگران اعتصابی به اداره کار حمله کرده و آنجا را اشغال کردند. سپس عده ای از کارگران نیز به آموزشگاه فنی و شبانه روزی هجوم برده و آنجا را تصرف کردند. کارآموزان و کارگران به انگلیسی ها و اتومبیل ها حمله می کردند. از هر دو طرف تعدادی کشته شدند. کارآموزان و کارگران تصمیم گرفتند کشته شدگان خود را روز بعد دور شهر بگردانند و تظاهرات کنند. (آرشیو ملی ایران: ۲۹۳۰۰۵۸۷۵)

روز بیست و پنجم فرودین ساعت سه صبح جسد عسگر مرتضائی کارآموز در محوطه آموزشگاه شبانه روزی بود. کارآموزان منتظر بودند تا با جمع شدن مردم جنازه را برداشته و تظاهرات و راه پیمایی برگزار کنند. با دستور فرماندار نظامی شهر و حضور پدر مقتول و بوسيله افسران نظامی جسد از کارآموزان گرفته شد و برای تدفین به قبرستان منتقل شد. کارآموزان در آموزشگاه حبس شدند و برای جلوگیری از تظاهرات اجازه خروج نیافتند. آموزشگاه شبانه روزی توسط نیروی ژاندارمری محاصره شد و به مردم و کارگران اجازه داده نشد که همچون روزهای پیش به محوطه آموزشگاه وارد شوند و به معترضین پیوندند. (آرشیو ملی ایران: ۲۹۳۰۰۵۸۷۵) کارآموزان محاصره شده در محوطه آموزشگاه دست به تحصن زدند. تمام پالایشگاه به تعطیلی و اعتصاب کشیده شد. همزمان با این وقایع نیروی نظامی با بلندگو در شهر مردم را به آرامش و اطاعت از قانون فرا می خواند و آنان را به مراحم دولت امیدوار می ساخت. (آرشیو ملی ایران: ۲۹۳۰۰۵۸۷۵)

هیأت حل اختلافی از تهران به خوزستان اعزام شد. پس از مذاکرات سه جانبه (نمایندگان کارگران - مدیران شرکت نفت - نمایندگان اعزامی دولت) بالاخره اعتصاب شکسته شد و کارگران به کار برگشتند، (FO 248.1524:1951 Khuzestan) این کمیسیون برای آرام ساختن کارگران و شکستن اعتصاب تصمیم گرفت تا کاهش دستمزد کارگران را متوقف کند و دستمزد روزهای اعتصاب را به کارگران بپردازد. دیگر مطالبات کارگران نیز مورد مذاکره بیشتر قرار گرفت (BP Archive, ARC 71148, 23 April 1951) سرانجام در ۵ اردیبهشت

۱۳۳۰ اعتصاب کارگران نفت با پیروزی پایان یافت و شرکت ناگزیر شد تا دستور خود درباره کاهش دستمزد را پس بگیرد. (صابری، سلیمانی، ۱۳۹۶: ۵۹) و در مسیر ملی کردن نفت بجای ششصد متخصص انگلیسی از هفتاد متخصص ایرانی استفاده شد که گروهی از آنها تعلیم یافته‌های مدارس ایرانی و خارجی و گروهی دیگر تربیت یافته‌های خود شرکت بودند. (یوسفی اشکوری، ۱۳۷۶ ج ۱: ۱۵۱) اما ۶۹ نفر از سرکردگان و فعالان کارگری از خوزستان و شرکت نفت انگلیس و ایران تبعید شدند. شش ماه بعد در آستانه اخراج کارکنان اروپایی باز هم مدیران شرکت نفت انگلیس و ایران با وجود تغییرات تشکیلاتی که صورت پذیرفته بود، به بازگشت این کارگران و کارآموزان اخراجی و شورشی تن ندادند و با استناد به بدآموزی و جسور شدن باقی کارگران، بر رعایت مقررات گذشته شرکت نفت انگلیس و ایران و لزوم تداوم اخراج کارگران نافرمان اصرار ورزیده و حاضر به قبول این ۶۹ نفر در صنعت نفت نشدند. (آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۰۰۰۸۲۰) کارآموزان و کارگران اخراجی هم‌چنان امیدوار بودند با کمک مطبوعات و نمایندگان موافق؛ به شرکت نفت انگلیس و ایران که حالا به "شرکت ملی نفت" تغییر نام داده بود، بازگردند (خدری زاده، ۱۳۸۲: ۸۵) اما هیئت مدیره موقت نفت از بازگشت کارآموزان و کارگران اخراجی به صنعت نفت سرباز زد. معترضین در شهریور ۱۳۳۰ بیش از دو ماه در تهران در مقابل مجلس شورای ملی متحصن شدند تا شاید صدایشان شنیده شود. از آنجا که تحصن بی نتیجه بود، دست به اعتصاب غذا زدند تا مطبوعات و نمایندگان مجلس سنا و شورای ملی را وادار به مداخله کنند. (آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۰۰۰۸۲۰) مجلس از مسئولان مربوط خواست تا به مطالبات کارگران و کارآموزان اخراجی توجه کنند اما پاسخی که اداره کل نفت و رئیس هیئت مختلط نفت دادند مبنی بر این بود که مطابق قانون حقوق بیکاری دوماه به ایشان پرداخته خواهد شد اما مدیران شرکت نفت بهیچ وجه با بازگشت این افراد به آموزشگاه فنی و کارخانجات صنعت نفت موافقت نخواهند کرد. (آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۰۰۰۸۲۰)

در ماه‌های بعد کارگران اخراجی مجبور به کار در کارخانه‌های چیت سازی تهران و دیگر کارخانه‌ها شدند و تا سال‌ها بعد بیهوده کوشیدند به آبادان و کار در شرکت نفت انگلیس و ایران بازگردند (آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۰۰۰۸۲۰) اما صدای کارآموزان معترض دیگر شنیده نشد و به موضوع بازگشت آنان به آموزشگاه‌های صنعت نفت هرگز پرداخته نشد.

۵. نتیجه گیری

این پژوهش نشان می دهد که کارآموزان شرکت نفت انگلیس و ایران نه تنها قربانیان، بلکه بازیگران فعالی در جریان ملی شدن صنعت نفت بوده اند. اعتراضات آنها نشان از آگاهی سیاسی و مطالبات صنفی این گروه از جوانان ایرانی داشت. این پژوهش همچنین اهمیت آموزش و تربیت نیروی انسانی در تحولات اجتماعی و سیاسی را برجسته می کند. با در نظر گرفتن این یافته ها، می توان نتیجه گرفت که نقش کارآموزان در این رویداد تاریخی به اندازه نقش سایر گروه های اجتماعی مهم بوده است.

مقاله حاضر با رویکردی نوین به بررسی نقش کارآموزان صنعت نفت در جریان ملی شدن صنعت نفت ایران پرداخته و نشان داده است که کارآموزان به عنوان یک گروه اجتماعی مهم، اگر چه با اعتراضات صنفی اعتصاب را آغاز کردند اما به سرعت به خیل طرفداران جنبش ملی شدن نفت پیوستند و نقش فعالی در این رویداد تاریخی ایفا کرده اند. انگیزه های اصلی اعتراض کارآموزان شامل نارضایتی از شرایط کاری، تبعیض، عدم فرصت های برابر و در نهایت میل به مشارکت در یک جنبش ملی بود. کارآموزان در کنار کارگران و سایر گروه های اجتماعی، به یک نیروی متحد و قدرتمند در مقابل شرکت نفت تبدیل شدند. کارآموزان صنعت نفت صرفاً نیروی کار تربیت شده نبودند، بلکه به عنوان شهروندانی آگاه و مطالبه گر، نقش مهمی در شکل گیری و تداوم اعتراضات ایفا کردند. اعتراضات کارآموزان به طور مستقیم بر روند ملی شدن صنعت نفت تأثیر گذاشته و به تقویت جنبش ملی شدن کمک کرده است. با وجود نقش مهم در پیروزی جنبش، کارآموزان پس از ملی شدن نفت به حاشیه رانده شده و خواسته هایشان به طور کامل برآورده نشد.

این پژوهش نشان می دهد که کارآموزان به عنوان یک نیروی جوان، تحصیل کرده و آگاه، نقش مهم و کمتر شناخته شده ای به عنوان محرک در این جنبش داشته اند و با وجود سرکوب و اخراج، به اهداف خود پایبند بودند. این رویدادها به افزایش آگاهی عمومی نسبت به حقوق کارگران و اهمیت نقش آنها در جامعه کمک کرد. همچنین اعتراضات کارآموزان به همراه سایر اعتراضات، موقعیت شرکت نفت را تضعیف کرده و به ملی شدن صنعت نفت کمک کرد. در پایان اگر چه بخشی از خواسته های کارآموزان برآورده شد، اما بسیاری از آنها از کار اخراج و از ادامه تحصیل محروم شدند. این مقاله با افکندن نور بر گروهی از بحاشیه رانده شدگان تاریخ ملی شدن نفت کوشیده است تا نشان دهد که بار اعتصابات و اعتراضات بر دوش کسانی بود که پس از ملی شدن نفت بهره ای از آن نبردند یا حتی آزرده خاطر شدند.

جنبش‌های دانش‌آموزی و کارآموزی نقش بسیار مهمی در تحولات اجتماعی و سیاسی ایفا کرده‌اند. پژوهش در این زمینه به ما کمک می‌کند تا درک عمیق‌تری از انگیزه‌ها، روش‌ها و پیامدهای این جنبش‌ها پیدا کنیم. با توجه به اهمیت این موضوع، انتظار می‌رود که در آینده پژوهش‌های بیشتری در این زمینه انجام شود.

از کارآموزی تا کنشگری برای ملی سازی صنعت نفت... (ربابه معتقدی) ۳۴۵

		اداره
وزارت دارائی		رونوشت
شماره ۱۶۵۸۴	تاریخ ۳۰/۷/۳۰	وزارت اداره شرکت
که اصل آن بشماره ثبت شده		
وزارت دارائی		
عده ای از کارگران و کارآموزان متخصص و خد متکثران شرکت سابق نفت جنوب برگشت بشفل سابق خود را از مجلس درخواست نموده اند رونوشت خلاصه نامه آنها پیرو شماره ۱۵۹۶۱-۳۰/۶/۱۱ لفا ارسال و نتیجه تصمیم قانونی که برای رفع انتظار آنان و اصلاح نظایران (آن وزارت سابقه دارد) که اتخاذ شده و میشود مورد انتظار است تا هرچه زودتر جواب مقنع بداد خواهان نوشته شود . نایب رئیس مجلس شورای ملی رونوشت بمرابر اصل است .		
ن - ۵۵۲		

اداره	
رونوشت	
وزارت دارایی	
شماره	تاریخ ۳۰ / ۷ / ۴۰
ثبت شده	که اصل آن بشماره
جناب آقای دکتر معظمی نماینده محترم مجلس شورای ملی التمه اطلاع دارید که مانعندگان کارگران و کارآموزان اخراجی از شرکت سابق نفت پس از شش ماهی بیکاری و مراجعه به تمام مقامات صلاحیتدار و نگرفتن نتیجه و از دست دادن دار و ندار خود ۴۶ روز است که در مجلس شورای ملی برای دادخواهی متحصن شده ایم ولی متأسفانه در این خانه ملت نیز موضع ناهنجار را رسیدگی ننمودند و دولت کارگزارش در کثرت صدق با روش شد کارگری و وحشیانه خود نه تنها موضع رفت بار کارگران و خانواده های متهمیده آنها توجیهی ننمود بلکه بهیئت مدیره موقت اجازه داد که روش خصمانه و حق کشانه شرکت سابق نفت را تائید و تجدید نماید . هیئت مدیره موقت باید بر رفتن کارگران و کارآموزان اخراجی بکار اولیه خود مامیست خود را هر چه بیشتر آشکار ساخت . ما چون بیش از این نمیتوانیم رفتار ضد انسانی هیئت حاکمه و مرگ تد رجی فرزندان بیگناه خود را مشاهده نمائیم ناچار از روز شنبه ۳۰ / ۷ / ۴۰ با احتساب غذای دست زده و تا حصول پیروزی قطعی از پای نخواهیم نشست . ما در این مبارزه حیاتی از دادستان کل کشور و نمایندگان محترم مجلسین شورای ملی و ستاد جمعیت ها و جراید ملی و دموکراتیک دعوت کرده ایم که ناظر جریانات بوده و ندای حق طلبانه ما را بگوش ملت غیور ایران و مقامات مسئول برسانند . ما از شما نیز انتظار داریم کمبود است و نیست پرورش ضد ملی خود آگاه ساخته و اجازه ندهید فجایع ننگین گذشته که بدست شرکت غاصب سابق نفت انجام میگرفته است تجدید شود . با تقدیم احترامات فائقه از طرف کارگران و کارآموزان اخراجی متحصن در مجلس شورای ملی رضا چانقره بانی رونوشت به اصل است .	

از کارآموزی تا کنشگری برای ملی سازی صنعت نفت... (ریابه معتقدی) ۳۴۷

وزارت کشت

شهربانی کل کشور

رونوشت تلگراف شهربانی آبادان

تست

اداره _____ دایره _____ شعبه _____

رونوشت _____ مورخه ۳۰ / ۱ / ۲۵ شماره ۳۰۹

+

X

خیلی فوراً است. شهربانی کل کشور. ساعت ۳ صبح روز جاری جسد عسکر
مرتضائی کارآموز که در محوطه آموزشگاه شبانه روزی باقی و از دفن آن جلوگیری
میگردد با اجازه فرماندار نظامی و حضور پندرفتول و سید افسران و مأمورین
شهربانی از کارآموزان تحویل و برای تدفین بگورستان برده شد نیروی نظامی
در حوالی آموزشگاه مستقر و از ورود کارآموزان بداخل محوطه جلوگیری اعتصاب
فعلاً ادامه دارد باستانی دستگاه کت کراکیک کلیه کارخانجات پالشگاه تعطیل
کارگران عموماً با اعتصاب پرداخته وضعیت آرام انتظامات و آرامش فعلاً در شهر
برقرار و دستگاه اتومبیل حامل پلندگودر شهر گردش و پراپر جمعین توقف
نموده و مردم را با آرامش و رعایت مقررات قانون فرماندار نظامی و توجه به احترام عالی
دولت دعوت و امیدوار میسازد و با این تبلیغات اخلاقی از بینظمی بنحوصت... لوب
جلوگیری و برای خاتمه اعتصاب و شنیدن مستعدیات اعتصابیون که میهن متشکله
مشغول پررشد و رسیدگی است که نتیجه بعداً با استحضار خواهد رسید ۱/۲۵۰

۲۰ - سرهنگ قریب

رونوشت پراصل است

کتابنامه

- افتخاری، یوسف (۱۳۷۰) خاطرات دوران سپری شده: خاطرات و اسناد یوسف افتخاری ۱۲۹۹-۱۳۲۶ بکوشش کاوه بیات / مجید تفرشی. تهران: انتشارات فردوسی.
- روحانی، فواد (۱۳۵۲). تاریخ ملی شدن صنعت نفت ایران. تهران: انتشارات امیرکبیر.

از کارآموزی تا کنشگری برای ملی سازی صنعت نفت... (ربابه معتقدی) ۳۴۹

شاگری، خسرو (زندیه). (۱۹۸۶). اسناد تاریخی جنبش کارگری سوسیال دموکراسی و کمونیستی ایران: کارنامه مصدق و حزب توده. پژوهشکده کارگری سلطانزاده .

صابری، شیدا و سلیمانی، کریم. (۱۳۹۶). معرکه نفت: مروری بر واکنش های عمومی در بستر نهضت ملی. تهران: نگارستان اندیشه

طرفی، عباس (۱۳۷۵) مدیران صنعت نفت (شرکت های عامل نفت ایران- کنسرسیوم- ج ۳) اهواز، انتشارات مردمک.

علم، مصطفی (۱۳۷۷) نفت قدرت و اصول، ترجمه غلامحسین صالحیار، انتشارات چاپخش .

فاتح، مصطفی (۱۳۳۴)، پنجاه سال نفت، تهران: انتشارات کاوش.

کرونین، استفانی ۱۳۸۷: رضا شاه و شکل گیری ایران نوین، تهران، انتشارات جامی.

لسانی، ابوالفضل () طلای سیاهیا بلای ایران..

مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره اول، جلسه ۱، ۷۸.

موحد، محمدعلی. (۱۳۷۸). خواب آشفته نفت. ج ۲. تهران: نشر کارنامه.

یوسفی اشکوری، حسن. (۱۳۷۶). در تکاپوی آزادی: سیری در زندگی، آثار و افکار مهندس مهدی بازرگان. ج ۲. تهران: انتشارات قلم.

مقالات و مطبوعات

خداری زاده، علی اکبر (۱۳۸۲): اعتصاب و شورش کارگران شرکت نفت در خوزستان. تاریخ معاصر ایران، س ۷، ش ۲۶، تابستان ۸۲

روزنامه آذر: یکشنبه ۱۱ فرودین ۱۳۳۰. شماره ۲۲۵، سال اول. ص ۱.

روزنامه باختار امروز، ۸ فرودین ۱۳۳۰. شماره ۴۸۴. ص ۴

گلستان، ابراهیم: «در آموزشگاه فنی شرکت نفت» (روزنامه «نامه مردم» ۲۶ فرودین ۱۳۲۶) آبادان نامه، بهار ۱۳۹۸. ش ۴.

اسناد

آرشیو ملی ایران ۵۸۷۵-۲۹۳

آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۰۰۸۲۰ مکاتبه نایب رئیس مجلس شورای ملی با وزارت دارایی. به تاریخ ۱۳۳۰/۷/۳

آرشیو ملی ایران: ۲۹۳۰۰۵۸۷۵-۲۵ فرودین ۱۳۳۰. رونوشت تلگراف شماره ۳۰۹ شهربانی آبادان. سرهنگ قریب

آرشیو ملی ایران: ۲۹۳۰۰۵۸۷۵. گزارش تلگرافی از آبادان به طهران. ۲۵ (فرودین ۱۳۳۰) مهتدی.

آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۰۰۸۲۰. رئیس اداره کل نفت ۳۰/۷/۳ شماره ۱۶۵۸۴.

آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۰۱۰۸۴۷۳

۳۵۰ تحقیقات تاریخ اجتماعی، سال ۱۴، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۳

آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۰۱۴۴۲۸ - 11 April 1911

آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۱۰۸۴۷۳. بیانیه شماره ۲ سازمان دانش آموزان کارآموز شرکت نفت در تاریخ هشت فرودین ۱۳۳۰

آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۱۰۸۴۷۳ اعلامیه جمعیت ملی مبارزه با شرکت نفت ایران و انگلیس ۱۳۳۰/۰۱/۱۱

آرشیو ملی ایران: ۲۴۰۱۰۸۴۷۳. بیانیه شماره یک. ضمیمه نور اسلام تاریخ ۶ فرودین ۱۳۳۰.

آرشیو ملی ایران: ۲۹۳۰۰۵۸۷۵ تلگراف رمز اهواز. مورخه ۲۴ / ۱ / ۳۰

آرشیو ملی ایران: ۲۹۳۰۰۵۸۷۵ رونوشت تلگراف آبادان مورخه ۲۵ / ۱ / ۳۰ شماره ۲۹۷

'The Strike in the AIOC Oil Concession Area', 17 May 1951, p. 1, despatch 835, box 5498, RG 59, The National Archives of the United States, College Park, MD (NARA).

Atabaki, Touraj (2013) 'From 'Amaleh (Labor) to Kargar (Worker): Recruitment, Work Discipline and Making of the Working Class in the Persian/Iranian Oil Industry', International Labor and Working-Class History 84

Atabaki, Touraj(2024), "Abadan in Fire and Blood" The Role of the Crowd in the History of the Nationalization of the Iranian Oil Industry.(un published)

Biglari, M. (2022). Making Oil Men: Expertise, Discipline and Subjectivity in the Anglo-Iranian Oil Company's Training Schemes. In N. Fuccaro, & M. Limbert (Eds.), *Life Worlds of Middle Eastern Oil: Histories and Ethnographies of Black Gold* (pp. 221-248). Edinburgh University Press.

Bipan Chandra [and others](1989), *India's struggle for independence, 1857-1947*, New Delhi, India ; New York, N.Y. : Penguin Books.

Elling, Rasmus (2015), 'On Lines and Fences: Labour, Community and Violence in an Oil City', in *Urban Violence in the Middle East: Changing Cityscapes in the Transition from Empire to Nation State*, ed. U. Freitag et al. (New York: Berghahn Books, 2015), 197-221;

Kaveh Ehsani, (2015) 'The Social History of Labor in the Iranian Oil Industry: The Built Environment and the Making of the Industrial Working Class (1908-1941)' (PhD Dissertation).

Lockhart, Laurenc(1938), *The Record of the ANGLO- IRANIAN OIL CO., LTD. Vol. 1 (1901-1918)* Britannic House, Londone, E.C.2

Shafiee, Katayoun(2018), *Machineries of Oil: An Infrastructural History of BP in Iran* (Cambridge, MA: The MIT Press)

The Role of the Crowd in the History of the Nationalisation of the Iranian Oil Industry.(un published)